

İslâm Medeniyeti'ni Yok Etmenin En Kestirme Yolu; Savaşı Vesile Edip Kütüphanelerini Yakmak

Nahide Şimşir*

612

Aşırı boyunca Batı medeniyeti, Doğu medeniyetinin bilgi birikimi üzerinde yükselmiştir. Bunun içinde bir taraftan doğunun değerli eserleri kâh satın alma, kâh kopyalama, kâh da kaçırılmak suretiyle toplanmış, Batı'ya getirilmiştir¹. Bütün bunlar için devrin siyasîleri legal zeminler oluşturmaktan çekinmemişlerdir. Böylece Doğu'nun, büyük bilgi birikimi ve hafızasına sahip olmuşlardır. Doğudaki kütüphaneler ve arşivlerde savaş, terör, tabii veya suni felâketler ile yok olmuştur. Tarihî süreçte bu hadisenin aktörleri olarak karşımıza İspanya, A.B.D, Avrupa, Çarlık/Sovyet Rusya, ...v.b. farklı siyasî güçler çıkmaktadır. Maalesef Batı'nın Doğu'ya yönelik biriktirdiği bilgiye el koyup, bilgisizleştirme süreci yüzyıllara yayılmıştır. Mesele son derece geniş ve çetrefillidir. Biz okuyucu sıkılmamak için sadece savaş, terör, ...v.b. bahaneler ile yok edilmiş olan İslâm hafızası olan kütüphane ve arşivler ile ilgili birkaç örnek vererek, konuya dikkat çekmeye çalışacağız.

Diplomatlar, askerler ve şarkiyatçılar adeta işbirliği hâlinde “doğuyu toplama ve

biriktirme” hareketi başlatmışlardır. Avrupa'da başlayan bu hareket Rusya'ya da sırayet etmiştir. Böylece doğunun birikimleri bu ülkelerde toplanmıştır. Doğudaki günden güne bir ülkeden başka bir ülkeye sıçrayan savaş, terör...v.b. yok edilen kütüphane, arşiv, üniversite ve eğitim kurumları sebebiyle doğudaki insanlar bilgi birikimlerinden mahrum bırakılmışlardır. Ama daha da önemlisi doğunun geleceği karartılmıştır. Doğuda yetişen yeni nesiller eğitim ve bilgiye en azından kendi birikimlerine erişemeyecek bir duruma getirilmişlerdir. Mevcut teknolojik imkânlarla ulaşabilirler ise batının sahip olduğu bilgiyi, öğrenir ve paylaşır durumda olacaklardır. İlimin elbette doğusu ve batısı olmaz ancak, kendi birikiminin hiçbir şekilde ortada olmadığını gören gelecek kuşaklarda bu durum hiç olmamış gibi algılanırsa, sonuçları çok vahim olacaktır. Doğunun yeni nesilleri hiçbir bilgi birikimi olmayan, bu sebeple aşağılık kompleksi geliştirmiş, ezilmiş kitleler olacağı için de insanlık alemi için de bir tehdit oluşturacaklardır. Bu da savaşların, terörün bir şekilde hep devam etmesi anlamına gelecektir. Kim bilir silah satışından beslenen devletler belkide böyle bir dünyayı arzuladıkları için, sürekli doğu, orta-doğu savaş halinde tutulmaktadır. Bu sebepten dolayı olup bitenleri yazıp, gelecek kuşaklara hafızalarının nasıl çalınıp gasp edilmiş olduğunu aktarmak gerekmektedir. Doğudaki kitap, arşiv..., v.b. bu tip tehditlere karşı mutlaka muhafaza altına alınmalı ve yedeklenmelidir.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin çalışmaları bu sebeple her türlü övgünün üstündedir. Arşiv malzemesini muhafaza etmekle kalmayıp, dijital ortama aktarmışlar ve son günlerde de araştırmacıya internet aracılığıyla, günün her saatinde çalışma fırsatı sunmaktadırlar. İslâm âleminin tarihine engin teknoloji bilgisi ile sahip çıkıp,

(*) Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, nahidesimsir@gmail.com.tr

(1) Özhan Kapıcı “Şarkiyatçılar ve Koleksiyoncular: XIX. Yüzyılda Rusya'da Şarkî El Yazması Kütüphanelerinin Teşekkülüne Notlar”, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 23, Güz 2015, s.209 -238.

bilgiyi yaymak için son derece akılcı bir hizmet sunmaktadırlar. Katkı sağlayıp, emeği geçenlere ne kadar teşekkür etsek azdır.

Batı dünyasının doğudaki bilgi birikimini tarih boyunca nasıl hedef alıp, yok etmiş olduğunu somut örnekler üzerinde değerlendirelim.

İspanyolların Gırnata Kütüphanesi ve Kitaplarını Yakması

Endülüs'te siyasi birliğin teminini ardından, eğitim ve kültür faaliyetlerinde de zirveye çıkmışlardır. Doğu ve batı sentezini yapıp, yeni eserler meydana getirmişler ve Avrupa'ya bu birikimin aktarılmasını sağlamışlardır. Şöyle ki Müslümanlığı kabul eden Hıristiyan asıllı kişiler aracılığı ile Grek-Roma kültürlerini öğrenmiş, muhtedi, Mecusi ve Hint bilgilerinden de doğu kültürlerini öğrenmişlerdir. Bu öğrenme süreci doğal ilişkiler ile gerçekleşmiş olduğundan, Müslüman alimler bu kültürlerle kin ve nefret ile yaklaşmamışlar, onu geliştirmiş ve ıslah etmişlerdir. Endülüs yarımadasından Avrupa içlerine kadar yayılan İslâm ilmi Rönesans hareketinin başlamasına zemin hazırlamıştır². Müslüman İspanya'da birçok kütüphane kurulmuş, binlerce kitap toplanmıştır. Doğu'da olduğu gibi Endülüs'te sarayda elit sınıfa, kadınlar kölelere kadar herkes kitap okuyup, toplamıştır. Çok seçkin bir kültür ortamı oluşmuş, fen bilimleri ve sosyal bilimlerin hemen her dalında eserler veren dünyaca tanınmış muhtelif alimler yetişmiştir. İslâm aleminin beyni durumundaki Endülüs kitap ve kütüphanelerinin yakılması İslâm alemi için ilmi bir çöküş ve gerilemenin başlangıcıdır³.

Asırlar boyunca Batı ile Doğu arasında köprü olmuş olan Endülüs Emevileri'ne batı medeniyeti iktisadî, siyasi, kültür ... v.b. alanlarda çok şey borçlu olmasına rağmen, devletleri yıkılmak, insanları ölüm, din değiştirme, göç ... gibi insanlık dışı pek çok muamele ile karşı karşıya kalmışlardır. İspanyolların Endülüs Müslümanlarının sahip olduğu

bilgi birikiminden yoksun olmasından dolayı bir kısmının göç etmesine izin verilmemiş ve zorla Hıristiyanlaştırılmışlardır. Bu geride kalanların geçmişleri ile her türlü bağlarını kesebilmek için de büyük toplumun yazılı hafızası yakılarak yok edilmiştir.

Katolik Ferdinand ve İsabella, Müslümanların tâbi tutulmuş oldukları teslim şartlarına bağlı kalmada başarılı olamamışlardır. Kraliçenin özel günah çıkarma papazı *Kardinal Ximémenes de Cisneros*⁴'un kumandası altında tertiplenen ve geride kalan Müslümanları kılıç ve zor kullanmak suretiyle irtidâd ettirip Hıristiyan dinine sokulmaları ile ilgili askerî harekât 1499 yılında başlamıştır. Bu Kardinal'in ilk işi, İslâmî konularda ele alınmış olan el yazması kitapları toplatıp yaktırmak suretiyle piyasada dolaşımını durdurmak olmuştur. Bu tarihlerde *Granada* (Gırnâta) şehri, Arapça yazılmış bu kitapların yığınlar halinde yakılmasından oluşan "*şenlik ateşleri*" ne sahne olmuştur⁵. Kitapların ve insanların katledilmesi aşama aşama gerçekleşmiştir.

Koyu bir taassupla hareket eden Hıristiyanların amacı, Endülüs Müslümanlarının ya Hıristiyanlığı kabul etmeleri ya da bu toprakları bırakıp gitmeleridir. Eğer Müslümanlar kültürce Hıristiyanlardan üstün olmasalardı onları alelacele kovmaları mümkündü. Ancak fen, ilim, sanat ve ziraat erbabının çoğu Müslümanlardan oluştuğu için, İspanya'dan tamamen kovulmaları XVII. Yüzyılın başlarına kadar uzamıştır⁶. Bu süreç mevcut birikime el koymak ve kültür unsurlarını yok etmek amacıyla da kullanılmıştır.

- (2) Nermin Sinemoğlu, "Endülüs'te İslâm Sanatı", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul: Çağ Yay., 1988, s.475.
- (3) Endülüs'te bilim, sanat, kültür ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Nermin Sinemoğlu, a.g., s.476-576.
- (4) Hıristiyanlığın İslâm'a karşı mücadelesi konusunda en gayretli isim olup, faaliyetleri hakkında bakınız: P.M. Holt, A.K.S. Lambton, B. Lewis, *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, III, İstanbul, 1989, s.136.
- (5) Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, (Çev. Salih Tuğ), İstanbul: Boğaziçi Yay., 1980, s.880.
- (6) Uzunçarşılı, İ. H., *Osmanlı Tarihi*, Ankara: TTK Yay., 1988, s.201. Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Ankara: TTK Yay., 2011, s.663.

Sekiz asır boyunca Endülüs Müslümanların İspanya'dan atılmasına karşı düzenlenen seferlerde Kastilya kontluğu önemli bir rol oynamıştır⁷. Hıristiyan krallıklarının süratli şekilde gerçekleştirmiş olduğu istilâlardan sadece, Muhammed b. Nasr tarafından Gırnata'da kurulan ve Endülüs'ün güneydoğusundaki *İlbîre'den* Ronda'ya kadar uzanan dar sahil şeridi üzerinde hüküm süren Nasrîler (Benî Ahmer) kurtulmuştur. 1238 – 1492 yılları arasında son derece zor şartlar altında iki buçuk asra yakın bir süre hayatta kalabilmiştir⁸. Gırnata'da kurulan bu devlet hem Endülüs'ün son temsilcisi olması hem de Endülüs İslâm medeniyetinin üstün kültür, sanat, mimarî... eserlerini ortaya çıkarmış olması sebebiyle son derecede önemlidir. Her alanda Endülüs Müslümanlarının olgunluk çağı ve en güzel meyvelerini veren devlet olma özelliğine sahiptir.

614

Gırnata emirlerinin çoğu mevcut şartlara uygun esnek bir siyaset takip etmiş, Hıristiyan krallarını karşılığın almamaya çalışmışlardır. Onlardan gelebilecek tehlikelere karşı da başta Kuzey Afrika'daki Merînîler olmak üzere, İslâm devletleri ile iyi ilişkiler kurarak, bir denge politikası izlemeye çalışmışlardır. Ancak 1462 yılında Kuzey Afrika ile irtibat sağladıkları tek nokta olan Cebe-litârik'in Kastilya - Leon Krallığı'nın eline geçmesi ile bağlantıları kesilmiştir. 1469'da Kastilya - Leon Kraliçesi *İzebella* ile Aragon kralı II. Fernando'nun evlenmesi ile İspanyol birliği sağlanmış ve Hıristiyan yayılması hızlanmıştır. 1489'a kadar Gırnata Emirliği'nin başşehirinin dışında elHâme, Ronda, Levşe, Mâleka, Beyyâse ve Meriye gibi belli başlı şehirlerini kaybetmişlerdir. Gırnata ise bütün gayretlerine rağmen, erzak yokluğu ve çeşitli imkânsızlıklar sebebiyle elden çıkmıştır⁹.

Fatih Sultan Mehmed (1451-1481)'in 29 Mayıs 1453 yılında İstanbul'u fethetmesi bütün İslâm âlemi tarafından coşku ve sevinçle karşılanmıştır. Endülüs Müslümanları ile Osmanlı Devleti arasındaki ilk münâsebetler de hissi de olsa bu vesile ile kurulmuştur. Böy-

lece Endülüs Müslümanları hıristiyan İspanya'nın tehditlerine karşı yardım isteyecekleri büyük bir İslâm gücüne kavuşmuşlardır.

İlk Endülüs – Osmanlı münâsebetleri 1477 yılına tarihlenmektedir. 1477 senesinde Gırnata halkı, hıristiyanların baskıları yüzünden içinde buldukları zor şartlardan Fatih Sultan Mehmed'i (1451-1481) haberdar etmiş ve yardım talep etmişlerdir¹⁰.

1487 yılında Gırnata sultanı Ebu Abdullah es-Sağır, II. Bayezid (1481 -1512)'e bir elçi ve nâme göndermiş, ondan Gırnata'yı *ışgale hazırlanan* Kastilya Krallığı'na karşı yardım talep etmiştir. II. Bayezid, bu tarihlerde Cem hadisesi ve Memlûkler ile meşgul olduğu için büyük bir askerî yardımda bulunamamıştır. Diplomatik yoldan Gırnata'yı *içinde bulunduğu tehdit ve tehlikelerden kurtarmaya çalışmıştır. Devrin papası ve Kastilya kralına birer mektup yazmış, onlardan Endülüs Müslümanlarını rahat bırakmalarını istemiştir. Ayrıntısı bilinmemekle beraber İspanya kıyılarını vurmaya üzere Kemal Reis yönetiminde bir de donanma göndermiştir¹¹. Bir başka rivayete göre, Tunus emiri Abdülmü'min'in arabuluculuğu ile Osmanlılar ile Memlûklüler arasında Endülüs'lülere yardım etmek amacıyla bir ittifak sağlanmış; bu ittifaka göre, Osmanlıların Sicilya üzerine bir donanma göndererek İspanyolları meşgul etmesi, Memlûklerin ise bu durumdan istifade ederek Kuzey Afrika üzerinden Endülüs'e asker göndermesi kararlaştırılmıştır. Aralarında Osmanlı Devleti'nin de bulunduğu İslâm Devletleri Endülüs Müslümanlarına istemiş oldukları yardımı ulaştıramamıştır. Bunun neticesi olarak da Endülüs'de İslâm hâkimiyetinin son kalesi Gırnata'nın 1492 senesinde Kastilya Krallığı tarafından istilâsı önlenemmiştir¹².*

(7) Thomas B. Irving, "Kastilya", *TDVİA*, 25, İstanbul, 2002, s.1-2.

(8) Mehmet Özdemir, "Endülüs", *TDVİA*, 11, İstanbul, 1995, s.216.

(9) P.M. Holt, A.K.S. Lambton, B. Lewis, *a.g.e.*, s.316 -317.

(10) Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları-1*, Ankara:Diyanet Yay., 1994, s.219.

(11) Mehmet Özdemir, *a.g.e.*, s.219.

(12) Mehmet Özdemir, *a.g.e.*, s.220; Mehmet Özdemir, "Endülüs Müslümanlarına Osmanlı Yardımı", *Türkler*, 9, (Ed. H. C. Güzel, K.Çiçek, S. Koca), Ankara : Yeni Türkiye Yay., 2002, s.393.

Katolik kral Ferdinand ve kraliçe *İzabella*, Gırnata'nın teslimi için yapılan anlaşmadaki taahhüdlere çiğneyerek Müslümanların dinî hayatlarına müdahale etmiştir. Müslüman halk zorla hıristiyanlaştırılmaya başlaması, Müslümanların sert tepkiler göstermesine sebep olmuştur. Bir biri ardı sıra hıristiyan idareye karşı isyanlar çıkmıştır. 1499 ve 1500 senelerinde Gırnata'nın muhtelif kesimlerinde büyük isyanlar meydana gelmiştir. Hıristiyan idare bu isyanları çok sert bir şekilde bastırılmış, Gırnata Müslümanlarına hıristiyan olmaktan başka bir çare bırakmamışlardır¹³.

Gırnata Müslümanları II. Bayezid'e içlerinde buldukları durumu anlatan 105 beyitlik bir kasîde ile birlikte bir elçi daha göndermişlerdir. Bu kasîdenin ilk on sekiz beyiti, Gırnata Müslümanlarının nezâket ve kültür seviyesini gösteren ince zevklerinin timsali olup, padişah ve idaresine selâm, övgü ve duaya ayrılmıştır. Bu kasidede başlarına gelenleri nazım şeklinde Osmanlı Sultanı'na aktarmışlardır. Zorla Hıristiyanlaştırıldıklarını, kiliseye gitmek istemeyenlere şiddetli cezalar verilmiş olduğu, domuz eti yedirilmiş, şarap içirtilmiş, papazlar çocuklara Hıristiyanlığı aşılamış, camiler kiliselere çevrilmiş, kadınlara zorla tecavüz edilmiş, isimler değiştirilmiş, başında Hıristiyan din adamı bulunmayan ölümler, gömülmeyip çöplüklere atıldıklarını ifade etmişlerdir. Bir Müslüman devletin hiç bir zaman, bir başka dinden birine göstermemiş olduğu bu çirkin muameleleri acıklı bir ifade ile dile getirmişlerdir¹⁴.

Bu şiirin en önemli kısmı ise bizzat olayın şahidi tarafından Gırnata'daki kitapların yakılışının tasvir edilmiş olmasıdır.

“... Elimizdeki tüm kitapları yakıtı ve onları pislik ve çöplüğe attı

Din kitaplarımızı alay ve hakaretle ateşe attılar

Hiç bir Müslüman'a ne bir kitap ne de yalnızlıkta okunacak bir Kur'an bile bırakmadılar...¹⁵”

İspanya'nın buradaki üstün kültüre el koyuşu, sahiplerinin ölüm, göç ve asimilasyonla yok edilişi, bir daha kendi vatanlarında ayağa kalkamamaları için de kitap ve kütüphanelerinin yakılarak yok edilmiş olması unutulmaması gereken bir barbarlıktır. Bazı çalışmalarda yakılan yok edilenler sadece dinî kitaplarmış gibi yorumlar vardır. Ancak görgü tanığının ifadesi yukarıda naklettiğimiz üzere gayet açıktır. Yakılan kitaplar sadece Kur'an-ı Kerim ve din kitapları ile sınırlı kalmamıştır. İslâm medeniyetini Avrupa'ya taşıyan Endülüs medeniyetinin eserleri ve bütün birimleri yakılmak suretiyle yok edilmiştir. Avrupa'dan bu büyük medeniyetin çocukları ve gelecek nesilleri devamlarını önlemek üzere kültür ve insanları ile birlikte soykırıma tâbi tutulmuştur. Bu zâlim ve barbar siyaset onların ve medeniyetlerinin tamamen bu coğrafyadan silinmesi ile sonuçlanmıştır.

Batı Akdeniz'de faaliyet gösteren Türk denizcilerinden Kemal Reis, Endülüs'e çeşitli akınlar düzenleyip, Müslümanları Kuzey Afrika sahillerine taşımıştır. Bu taşıma aralıklar ile XVI. Yüzyıl boyunca sürmüştü, hatta bir kısım Endülüs Müslüman'ı (Müdeccen, Morisko) Anadolu'nun güney sahillerine yerleştirilmiştir. Nitekim İspanyol baskısı ile Yahudiler de Osmanlı topraklarına göç etmişlerdir¹⁶. Endülüs'ün ışığı bir süre İspanya'yı aydınlatmışsa da, yapmış oldukları zulümün bedelini uzun süre Avrupa'nın en gerisinde kalmakla ödemişlerdir¹⁷.

(13) Mehmet Özdemir, *a.g.e.*, s.220.

(14) Azmi Yüksel, “Endülüs'ten II. Bayezid'a Yazılan Anonim Bir Şiir”, *Belleten*, LII/205, Aralık 1988, s.1577.

(15) Azmi Yüksel, *a.g.e.*, s.1580.

(16) Feridun Emecen, “Kuruluşun Küçük Kaynarca'ya”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, I, İstanbul IRCICA Yay., 1994, s.28.

(17) Philip K. Hitti, *a.g.e.*, s.882.

Irak Savaşı Bahanesiyle Yok Edilen Kütüphaneler

Irak, 1991'deki Körfez Krizi sırasında başlayan savaşta yağmalanan kütüphanelerinde binlerce önemli eserini kaybetmiştir. Yağmalanan eserlerden bazıları koleksiyoncuların eline geçerken bazıları da ünlü kütüphanelere satılmıştır. ABD'nin 2003 yılında başlattığı Irak'ı Özgürleştirme Operasyonu'nun yüzlerce vahim sonucundan biri de yine kütüphane katliamı olmuştur. Operasyondan kısa bir süre sonra ABD askerleri tarafından kullanılan ve binlerce yıllık eserlere ev sahipliği yapan Bağdat Kütüphanesi yağmalanmıştır. El yazmalarının bulunduğu Bilgelik Sarayı da alev alev yakılmıştır. Bu sırada akibeti meçhul eserler arasında Hamurabi Yasaları'nın belgeleri, beş bin yıldan eski Sümer vazosu olan Varka, yine en az 5 bin yaşındaki Akadlardan kalma Uruk heykeli bulunmaktadır. Eserlerden bir çoğu ilerleyen dönemde ABD'de ele geçirilmiştir. UNESCO ise eserlerin bulunması ve iadesi için çalışma başlattığını duyurmuştur. Bazı eserler kütüphaneye geri dönse de binlercesi hala 'kayıp'. Ülkedeki diğer önemli kütüphaneler de bu savaştan zarar görmüştür. 600 bin cildin üzerinde kitap barındıran, el yazmalarıyla ünlü Basra Kütüphanesi'ndeki bilanço da halen açıklığa kavuşmamıştır¹⁸.

Atlas Dergisi'nde Irak Savaşı ile ilgili

"Uygarlık, doğduğu yerde yağmalandı. Bağdat'taki Ulusal Müze ve Ulusal Kütüphane, savaşın ardından talan edildi. Kuşkular bunun profesyonel bir hırsızlık olduğu yönünde. Tarihi ve belleği yok olan Irak artık 'özgürleştirilmeye' daha uygun (!)"

Dünyanın ilk yazılı kanunları Hamurabi tabletleri artık koruma altında değil ve akibetleri belirsiz. Fuzuli'nin Leyla ile Mecnun eserinin en eski elyazmalarından biri de artık yok. Irak Tarihi Eserler Kurulu Araştırma Direktörü Donny George tepkisini 'Bağdat Müzesi'nde olup bitenler yüzyılın suçudur'

diye dile getiriyor. İnsanlığın ortak mirasının, binlerce yıllık eserlerin birkaç günde talan edilmesini tarif etmek için 'suç' uygun kelimelerden biri olabilir. Peki bu kimin suçu?

Bağdat'taki Irak Ulusal Müzesi ve Ulusal Kütüphane, savaşın ardından modern çağların en büyük yağmalamalarına sahne oldu. Çok sayıda arkeolojik eser ve tarihi kitap çalındı ya da tahrip edildi. Amerikan ve İngiliz güçlerinin Irak'a saldırısından önce bölgedeki kültür varlıkları üzerindeki tehdide dikkat çekilmişti. Ama bombalardan kurtulanlar bu kez de yağmanın kurbanı oldu.

Ulusal Müze'nin müdürü Maangad Damanji, savaştan önce böyle bir felakete karşı müzenin korunması için yardım istediklerini ama uluslararası koruma sağlayacak prosedürün tamamlanamadığını söylüyor. Damanji koruma sağlanamamasında UNESCO'nun bile payının olduğunu belirtiyor. Saddam'a bağlı güçlerin ortadan çekilmesiyle Irak kentlerinde doğan otorite boşluğu yağmalamaların da önünü açmıştı. Peki müze ve kütüphanedeki talan da galeyana gelmiş öfkeli ve 'cabil' kalabalıkların marifetinden mi ibaret? Yağma sırasında cam kesicilerin kullanıldığı ve özel koleksiyonun bulunduğu kilitli salonun anahtarla açıldığı biliniyor. Maangad Damanji olayların arkasında profesyonel bir hırsızlık yattığı görüşünde.

Amerikan güçlerine Bağdat'ta petrol ve içişleri bakanlıklarını derhal kontrol ederken müzeleri korumadığı, yağmaya göz yumduğu yönünde tüm dünyadan eleştiriler var. ABD Başkanı Bush'un kültür danışmanı Martin Sullivan da olayları protesto etmek için görevinden derhal istifa etti. FBI, kayıp tarihi eserlerin bulunması için ajanlarını Irak'a gönderdi. Interpol yağmacıların peşine düşeceğini açıkladı ve gümrüklerde gereken önlemlerin alınmasını istedi. UNESCO acil toplantılar yaptı. Ama zarar gören yerlerin onarımına katkıda bulunmak üzere bölgeye uzman göndereceğini açıklayan British Museum, parçaların çoktan uluslararası antika pazarına çıkmış olabileceğini bildiriyor. Kayıp eserlerin bulunmasının hiç de kolay olmayacağı

(18) "Yangın değil kitap soykırımı", Gerçek Hayat 4 Ocak 2016.

anlaşıyor. Aslında British Museum'un da bu konuda hiç de parlak bir sicili yok. Mezopotamya uygarlıklarından kalma çok sayıda eser barındıran müze, daha önce Irak'tan çalınan eserleri geri vermeyi kabul etmemişti. Bu, tarihi eser kaçakçılığını cesaretlendiren örneklerden sadece biri. Ulusal Müze uygarlığın beşiği Mezopotamya'dan çeşitli dönemlere ait yaklaşık 150 bin esere sahipti. Şimdi çoğu kayıp ya da kırılmış durumda. Ulusal Kütüphane aralarında Osmanlı dönemine ait eserlerin de bulunduğu binlerce elyazması barındırıyordu. Onların da çoğu artık yok. Müze ve kütüphanenin yağmasını çok değişik açılardan ele almak gerekiyor. Yok olan eserler bir toplumun belleğini ve gururunu oluşturuyordu. Irak şimdi 'özgürlüğünü' kabul etmeye çok daha uygun kıvama geldi bir bakıma. Kültür varlıklarının ideolojik hedefler haline gelebildiğine dair çarpıcı bir örnek 1990'larda Bosna'da yaşanmıştı. Saraybosna'yı kuşatan Sırp güçleri ısrarla kütüphane binasını hedef almıştı¹⁹.

George W. Bush'un emriyle Irak'a giren Amerikan orduları Bağdat'taki İslâm eserlerinin bulunduğu kütüphanelerdeki kitapları yakarak yok etmişlerdir. Irak'ın her yerinden toplanan kitaplar ile oluşturulmuş olan Bağdat'taki Saddam el Mahtutat'ın (Saddam El Yazmaları Kütüphanesi) ve Evkaf Kütüphanesi yakılmıştır. Eğer Saddam El Yazması Kütüphanesi'nin kitapları savaştan önce şehir dışında küçük bir camiye kaldırılması sebebiyle 40 bin el yazması kurtulmuştur²⁰.

Irak Milli Kütüphanesi'ndeki on binlerce eser tamamen yanıp yok olmuştur. Evkaf Kütüphanesi de tıpkı Saddam el Mahtutat gibi Irak'ın her yerine dağılmış, küçük kütüphanelerinden 1960 – 1980 arası toplanan, sayısı beş bini bulan el yazmalarından müteşekkildi. Bunlarında akibeti meçhuldür.

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Prof. Dr. Hüseyin Atay, buradaki kütüphaneye ait Abdullah el Cuburi tarafından 1973 yılında hazırlanmış olan Katalogtan

istifade edilerek yakılan kitaplar ile ilgili bir tespit yapılmıştır. Böylece hem İslâm hem de insanlık âleminin kaybına dikkat çekilmiştir. Çok yüzeysel hazırlanmış bu listeye göre bile durum oldukça vahimdir.

Yakılan kitapların bazıları şunlardır:

Tefsir

- Ebu İhsan Ali bin Ahmed bin Mehmed bin Ali, d. 468 (m. 1075), *el Vahidi, Esbab-ı Nüzül el Kur'an*,

- El Menla Hüsvrev bin Mehmed bin Fes ramuz, d. 885 (m. 1480), *Esrar El Fatıha*

- Celaleddin El Suyuti, d. 911 (1505), *El Aklil fi İstinbat el Tenzil*

- Mehmed bin Ebubekir el Maruf Baben el Kim, d. 751 (m. 1350), *Emsal el Kuran*,

- Nasreddin Ebu Said Abdullah bin Ömer bin Mehmed El Beyzavi, d. 685 (m. 1286), *Envar el Tenzil ve Esrar el Tevil*

- Kemaleddin Ebu El Ganaim Abdül-rezzak bin Ebu el Fazıl el Kaşani, d. 751 (m. 1350), *Tevilat el Kur'an*

- Muvafikeddin Ahmed bin Yusuf el Musuli el Şibani el Şafii, d. 680 (m. 1281), *Tebzirat el Mütezakkir ve Tezkiret el Mütedbir*

- Ali bin Ahmed bin Ali bin Ahmed el Mahaimi el Hindi, d. 835 (m. 1480), *Tebzir el Rahman ve Tesir el Menan Bi Baz ma Aşır el Mecaz fi El Kur'an*

- Yabya bin Şerafeddin el Nuvi, d. 676 (m. 1277), *El Tayan fi Adab Hamlete'l Kur'an*

- Mustafa bin Ali el Sakdari, d. Tuhfet ül İhvan ve Hediyetü'l Sübhan, yazım tarihi, 1104 (m. 1692)

(19) "Tarihsizleştirme Irak'ta Kültür Yağması", Atlas Dergisi, <http://old.kesfetmekicinbak.com/kultur/others/00515/31.7.2008>.

(20) Ayşe Çavdar, "Bağdat'ta Yanan Kitaplar", Atlas Dergisi, <http://old.kesfetmekicinbak.com/kultur/others/00515/5.8.2003>.

- *Abmed bin Mehmed el Hanefi, Tuhfetü'l Ekyas fi Tefsir-i Ayet, yazım tarihi, d. 1197 (m. 1783)*

- *Abmed bin Hasan el Kırmani, d.?, Tuhfetü'l Besmele, yazım tarihi 1171 (m. 1757)*

- *Abdurrahman bin Abdullah el Sıbli, d. 571 (m. 1175), El Tarif vel Ailan fima İbbam fi El Kur'an men El Sema Alel İlim*

- *Takiyüddin Ali bin Abdülkafi el Seba-ki, d. 756 (1355), Taalikat fi Kıraat el Kur'an, yazım tarihi, 934 (m. 1527)*

- *Abmed bin Haydar el Kürdi Fahreddin, d.?, Tesir-i Ayet-el Kürsi, yazım tarihi, 1057 (m. 1647)*

- *Ebu Ellis el Semerkandi, d. 375 (m. 985), Tefsir-i Cüz-i Em*

- *Ebu Ali İhsan bin Abdullah bin Sina el Feylesof, d. 27 (m. 648), Tefsir-i Suretü'l İhlas*

- *Ibn Teymiye Takiyüddin, d. 728, Tefsir-i Suretü'l Kevser*

. *Tefsir-i Suretü'l Felak*

. *Tefsir-i Suretü'l Felak vel Nas*

- *Kaidet'ül fi el Kur'an*

- *Ibn Receb Abdurrahman el Hanbeli, d. 795 (m. 1393), Tefsir-i Suretü'l Nasr*

Tefsir-i Suretü'l İhlas

- *El Mevli Hüsrev Mehmed bin Ferae muz, d.885 (m. 1480), Tefsir-i Suretü'l Bakara*

- *Şeyfeddin Ebu İhsan Ali bin Mehmed bin Ali El Amedi el Şalebi, d. 631 (m. 1234), Tefsir-i Suretü'l Yasin*

- *Abdullah bin Abbas bin Abdulmuttalip, d. 65 (m. 684), Tefsir el Kur'an el Azim*

- *Ebu Ellis el Semerkandi Nasır bin Mehmed el Hanefi, d. 375 (m. 985), Tefsir el Kur'an el Azim*

- *El Celal el Mahali Mehmed bin Abmed, d. 864 (m. 1460), Tefsir el Kur'an*

- *El Vahidi ebu İhsan Ali bin Abmed, d. 468 (m. 1075), El Tefsir el Veciz*

- *Necmeddin Ebu Hafız Ömer bin Mehmed el Nesfi el Maturidi, d. 537, Tesfir fi İlmt'l Tefsir*

- *Mehmed bin Yakub, Mücadeleddin el Firuzabad, d. 817 (m. 1414), Tesfir-i Fetha el Ahab Bitefsir Fetha el Kitab*

- *Ebubekir Abdüsselam bin Abmed bin Salih el Basri, Sevab el Kur'an el Kerim, yazım yılı 554*

- *El İmam Gazali Ebu Hamid Mehmed bin Mehmed, d. 505 (m. 1111), Cevahir el Kur'an*

- *Seyyabzade Mubyiddin Mehmed bin Mislühiddin Mustafa el Kuçi, d. 951 (m. 1544), Haşiyetü'l Tefsir el Bizavi*

- *Katibüddin el Şirazi, d. 710 (m. 1309), Haşiyet ali el Kışaf*

- *Abmed bin Yusuf bin Abdüldaim el Maruf Banan el Samin el Hali el Nahavi, d. 756 (m. 1355), El Dar el Masun fi Ulum el Kitab el Mekenun*

- *Celaleddin el Suyuti, d. 911 (m.1505), El Dar-ı El Nazım-ı fi Fezail-i el Kur'an el Azim*

- *Ebu Ömer Osman bin Said el Dani el Kartabi, d. 444 (m. 1052), Risalet fi Resm el Mushaf*

- *Abizade Abdülhalim bin Mehmed el Halefi, d. 1013 (m. 1604), Risalet fi El Tefsir*

- *El İmam el Gazali Ebu Hamid, d. 505 (m. 1111), El Risaletü'l Maznuniye*

- *Abdullah bin Ahmed el Kızı el Hamdani, d. 745 (m. 1344), Şerhb-i Amdeti'l Kur'an fi el Fark bin Taiz el Kur'an*

- İbrahim Fasih bin Sebgetullah el Haydari, d. 1300 (m. 1883), Fasih el Beyan fi Tefsir el Kur'an

- Mahmud bin Ömer Carullah el Zemahşeri, d. 537, El Keşaf en Hakaik el Tenzil ve Uyun el Akavil fi Vecih'l Te'vil

- Ömer bin Abdurrahman el Farisi, d. 475 (m. 1082), El Keşaf ali El Keşaf

- El Fazıl bin El Hasan el Tebrizi, d. 547, Mecmua el Beyan el Ulum el Kur'an

- El Hüseyin in Mehmed El Ragıb el İsefabani, d. 502 (m. 1108), Müfredat el Faz el Kur'an

- Ebu el Kasım Hibbetullah bin Selamet bin Nasır el Bağdadi, d. 410 (m. 1019), El Nasih vel Mensub

- Ebubekir Mehmed bin Abdulaziz el Secistani, d. 330 (m. 942), Nüzbe kü'l Kalub

- Ebu El Fer Abdurrahman bin Ali bin Elcevzi, d. 597 (m. 1201), Nüzehtü'l Eyvan vel Nevazır fi

- El Eşbah vel Nezair

Hadis

- Ebu Hafız Ömer bin Bedir el Musuli El Kürdi el Hanefi, d. 622 (m. 1225), El Ahadis el Mevzuat fi El Hakim el Meşruat

- Şerafeddin Şaban bin Mehmed el Karabşi el Şair, d. 828 (m. 1425), Erbaun-i Hadisen fi el Salat vel Teslim Ali el Nebi el Kerim

- Ebu el Kasım Ali bin El İhsan bin Mehmed bin Abdullah bin Eşnıye el Yezidi, d. 511, İrşad el Sari ali İhtisar-ı Sahib el Buhari

- Şehabeddin Ahmed bin Mehmed ibn Hacer el Kastelani, d. 923 (m. 1517), İrşad el Sari Şerh-i Sahib el Buhari

- İbn Kitabe Abdullah bin Müslim el Die nuri, d. 276, Te'vil-i Muhtelif el Hadis

- Müslim bin El Haccac el Kuşeyri, d. 261, El Cami el Sahib

- İbn Kesir El Muarrib, Amadeddin İsmail bin Ömer, d. 714 (m. 1314), Cami el Mesanid vel İnsan el adi el Akvam el Sanin

- İbn Receb el Hanbeli, d. 795 (m. 1393), Risalet fi Şerh-i Abadis-i Şerife

- El Seyyid el Şerif el Cürcani, d. 679 (m. 1280), Risalet fi el Mestalah

- Ebu Mehmed Abdulgani bin Said el Azadi, d. 409 (m. 1018), Risalet fi el Hadis el Rubai

- Süleyman bin el Aşas Ebu Davud el Secistani, d. 275, Senin Ebu Davud

- Ahmed bin Ebu el Sürur ibn Ferah el Ahami el Endülüsi, d. 699 (m. 1300), Şerh el Erbain el Nüviyet

- Hamid bin Mehmed bin İbrahim el Hitabi, d. 386 (m. 996), Şerh-i Sanin Ebu Davud

- Ebu Mehmed el Hüseyin bin Mesud el Ferai el Baguvi, d. 516, Şerh el Senet el Nebuye

- Ebu Cafer Ahmed bin Mehmed bin Selamet el Dabavi el Hanefi, d. 321 (m. 933), Şerh-i Meani el Asar el Muhtelifat el Musaverat

- Ali bin Sultan el Kazi, d. 1014 (m. 1605), Şerh-i Tuhbetü'l Fikir el İbn Hacer

- İbn Receb el Hanbeli, d. 795 (m. 1393), Şerh-i Hadis

- Ebu Ahmed bin Mehmed el Selefı, d. 576, Şerh el Erbain el Vedaniye, El İbn vdain Mehmed bin Ali bin Abdullah

- Abdulezzak bin Ahmed el Kaşani, d. 730 (m. 1330), Şerh-i Hadis

- Cemaleddin Mehmed bin Abdullah bin Malik el Nahavi el Endülüsi, d. 672 (m. 1273), Şevabid el Tezih vel Tashih el Müşkeilat el Cami el Sahib

- *Muhabbeddin Ahmed bin Abdullah bin Mehmed el Taberi el Mekki, d. 694 (m. 1295), İlm el Hakim el Hadis el Hakim*
- *Osman bin Abdurrahman el Şerizori el Şafii el Dımışki, d. 643 (m. 1245), Ulum el Hadis*
- *Bedreddin Mahmud bin Ahmed el Ayanı el Halebi, d. 855 (m. 1451), İmdat el Kari bi Şerh-i Sahih el Buhari*
- *Carullah Mahmud bin Ömer el Zemahşeri, d. 538 (m. 1143), El Faik fi Garib el Hadis*
- *El İmam el Azam Ebu Hanife el Numan bin Sabit el Kufi, d. 150 (m. 767), Mesned-i Ebu Hanife*
- *El İmam Mehmed bin İdris el Şafii el Karaşi, d. 204 (m. 819), Mesned-i el Şafii*
- *El İmam Ahmed bin Habel el Şeybani, d. 241 (m. 855), Mesned-i İbn Hanbel*
- *Ebu Davud Süleyman bin Davud bin El Carud el Talasi, d. 204 (m. 819), Mesned-i el Talasi*
- *El İmam Malik, d. 179 (m. 795), el Muta*
- Siyer (Peygamberin hayatını araştıran İslam ilmi)*
- *İbn Teymiye, d. 724 (m. 1324), Risalet fi Rıyyet-i Allah hel Kanet bayani Reise*
- *Kemaleddin Mehmed bin Abdulvahab el Sivasi bin el Hamam d. 861 (m. 1457), Risalet fi Ziyaret Kabir el Nebi*
- *Ebu el Kasım el Hadis el Nişaburi, d. 406 (m. 1015), Risaletbi Tab el Nebi*
- *Mehmed bin İsa el Tirmizi, d. 279, Şemail-i el Nebi*
- *Hüccetül İslam Muhammed bin Muhammed el Gazali Ebu Hamid, d. 505 (m. 1111), Kitab fi Ahval-i Veladet el Resul*
- *Abmet bin Farisi, b. 395 (m. 1005), Muhtasal el Siyet el Nebeviye*
- *Bedreddin Muhammed bin İbrahim bin Cemaat el Kenani, d. 733 (m. 1332), El Muhtasar el Kebir fi Siret-i Seyyidina Resullullah*
- *İbn Hacer, d. 974 (m. 1566), Mülahaza el Mevlid-i Nebeviye*
- Fıkıh (İslam Hukuku)*
- *Burbaneddin İbrahim bin Ebubekir el Hanefi el Trablusi, d. 743 (m. 1342), El İsaffi Ahkam el Evkaf*
- *Ali bin İbrahim el Trablusi el Hanefi, d. 758 (1357), Enfa el Usul ali Tahrir el Mesail*
- *Şemseddin Ahmed bin Süleyman bin Kemal Paşa, d. 940 (m. 1533), İzah el İslah*
- *Zeyneleddin Mehmed bin Ebubekir bin Abdülkadir el Razi el Hanefi, d. 666 (m. 1268), Tuhfetü'l Mülk*
- *Tahir bin Selam bin Kasım el Nasiri el Horezmi, d. 771 (m. 1369), Cevahir el Fıkıh*
- *Yakup Paşa bin Hızır Bey, d. 891 (m. 1486), Haşiyet ali Vakay-ı el Rivaye el Burhaneddin bin Sadır el Şeriat*
- *Ebu Elis Nasır bin Mehmed el Semerkandi, d. 383 (m. 993), Hazinetü'l Fıkıh*
- *Muhammed bin Ali bin Muhammed, Alaadin el Hısnkeyfi, d. 1088 (1677), El dar el Muhtar fi Şerh Tenvir el Ebsar*
- *Sadr el Şeriat Abdullah el Mesud, Risalet fi El Tahir min Eh Hayz*
- *Mahmud bin Hamzat el Aydını Güzelhisari el Rumi el Hanefi, d. 1010 (m. 1601), Risalet fi El Kadir el Mesnun min el Hayat*
- *İbn Kemal Paşa, d. 940 (m. 1533), Risalet fi Ma el Vuzu'*
- *Mehmed bin İbrahim bin Ahmed el Hanefi el Edirnevi, d. 1136 (m. 1723), Riyaz el Kasimin fi Mesele el Hayatan*

- Mahmud bin Ahmed el Ayni Bedred-
din, d. 855 (m. 1451), Rumuz el Hakaik fi Şerh
Kenz el Dakik i Nefsi

- El Mevali Dede Efendi el Bursevi el
Hanefi, d. 973 (m. 1565), El Siyaset el Şerait

- Hüsameddin Ömer bin Abdulaziz ibn
Maze el Şehid el Buhari, d. 536 (m. 1141),
Şerb-i Edeb el Gazi el Ebu Bekir el Hisaf

- Alaaddin Ali bin Mehmed el Semer-
kandi el Gazi, d. 535 (m. 1140), Şerb-i Muhtas-
sal el Tablavi Ahmed bin Mehmed

- Ebunastır Ahmed bin Muhammed el
Bağdadi el Akdi, d. 474 (m. 1081), Şerb-i Muhtas-
asar el Kaduri Ahmed bin Muhammed

- İbrahim bin Süleyman el Konevi el
Rumi, d. 832 (m. 1429), Şerb el Cami el Kebir
el Muhammed bin el Hasan el Şibani

- Sadık Muhammed bin Ali el Sakızi, d.
1099 (m. 1688), Suretü'l Fetva

- Hacı Resul bin Salih el Aydını, d. 978
(m. 1570), El Fetva-yı Ali Asih el Rivayet el
Kavliye

- Hamid Efendi bin Muhammed el Ame-
di el Kavuni, d. 980 (m. 1572), El Fetvayi el
Hamidiye

- El Hamid bin Mansur bin Mahmud el
Avazcendi, d. 592 (m. 1196), Fetvayi Gazi Han

- Mahmud bin Hasan bin Hamit el Dı-
mişki el Hanefi el Üsküdari, d. 1175 (1761), El
Kav el Zahir fi Cevaz bis el Ahmed

- Yusuf bin Mahmud bin Muhammed el
Tahrani el Razi, d. 794 (1392), Keşf el Rakaik
(el Hakaik) şerb kenz el Dakaik

- Hüseyin bin Nasub el Bosnevi, 1054,
Mecmu-i Tercih el Niyet ind Tariz el Beyanat

- Muhammed bin Katibüddin el İzniki,
d. 885 (m. 1480), Mürşidü'l Müteballin fi Ada
el Nagah

- İbrahim bin Yusuf Abdullah el Boluni,
d. 1041 (m. 1631), Mesail-i el Cenaiz

- Alaaddin Ali bin Halil el Trablusi el
Kudusi, d. 844 (m. 1440), Main el Hakim fima
Yetereddüd bin el Hasimin min el Hakim

- Cemaleddin Ahmed bin Mahmud el
Gaznevi, d. 593 (m. 1197), El Mukaddime

- Nasreddin Muhammed bin Yusuf el
Hüseyini el Semerkandi, d. 556 (m. 1161), El
Mültekad fi el Fakih

- Ebu Abdullah Hüsameddin el Hasan
bin Şerif el Arhavi el Hanefi, d. 770 (m. 1368),
Manzume-i Dürur el Bahar

- Muhammed bin Mustafa el Vani el
Meşhur, d. 1000 (m. 1592), Nakd el Dürur

- El İmam el Şafi Muhammed bin İdris,
d. 204 (m. 819), Alam

- Cemaleddin Yusuf bin İbrahim el Erde-
bili el Şafii, 799 (m. 1397), El Envar el Amal
el Ebrar

- Ebu İshak İbrahim bin Ali el Şirazi, d.
476 (m. 1083), El Tenbiye

- İbn el Sakali Fahreddin Muhammed
bin Muhammed, d. 271 (m. 884), El Tenciz fi
Tashih el Taciz

- Taceddin Abdulvahab bin Ali el Üskü-
bi, d. 771 (m. 1369), Nusye el Tashih el Nuvi

- Burhaneddin İbrahim bin Muhammed
el Meşhur Baltacı, d. 813 (m. 1410), Risalet fi
Salat el Tesbih

- Ebu Şecai Muhammed bin el İhsan bin
Ahmed, d. 488 (m. 1095), Gayet el İhtisar

- El İmam el Gazali Ebu Hamid, 505
(m. 1111), el Vesait fi el Mezheb

- Muhyiddin bin el Arabi, d. 638 (m.
1240), Talik ali Risalet fi el Selat

- İbn Teymiye Ahmed bin Abdulhalim,
d. 728 (m. 1328), Acubet el Fıkıh vel Tevhid

Risalet fi il Miya

Risalet fi Taklid el Müslimin ve Haybud ve Nisari

Risalet fi El Fıkıh

El Siyaset el Şerait

- *Ibn Kayyum el Cevziye, d. 754 (m. 1353), Ahkam ehl-i El İmat*

- *El İmam Ahmed bin Hanbeli, d. 241 (m. 855), Risalet el Salab*

- *İbrahim bin Hamid Gözübüyük, 1253, Risalet fi el Besmele*

- *Mekki bin Ebu Talip el Kaysi, d. 437 (m. 1045), Müşkül-i Arab el Kur'an*

- *El İmam el Şafi Muhammed bin İdris, d. 204 (m. 819), Mesned el İmam el Şafii*

- *Sadr el Şeriat Abdullah bin Mesud, d. 747 (m. 1346) Şerh ve Gayet el Rivayet fi Me-sail el Hidayet* ²¹

622

Bosna Savaşı Bahanesiyle Yok Edilen Kütüphaneler

Bosna'daki ilk kütüphane katliamı 1992 yılında yapılmıştır. Bosna Savaşı sırasında Sırp lar ülkenin en önemli devlet kütüphanesini yakmışlardır. Bu yangında muhtemelen 2 milyon civarında eser yakılmıştır. Bu durum tek seferde dünyada yapılan en büyük toplu kitap katliamı olarak tarihe geçmiştir²².

Bosna'da kitaplar nümayiş gerekçeyle de yok edilmiştir. 2014 yılının Şubat ayında, Saraybosna'daki Cumhurbaşkanlığı binasının ilk katını ateşe verilmiş, yangın zemin katta bulunan Bosna Hersek Devlet Kütüphanesi'ne sıçramış, devletin hafızası pozisyonundaki ve yüzlerce yıllık kitapları ve belgeleri barındırmaktaydı. Yangında Osmanlı dönemine ait olanlar da dahil binlerce kitap, belge, evrak kül olmuştur²³.

Bosna-Hersek'te özellikle Osmanlı Dönemi'ne ait yazma eserlerin bulunduğu yerlerin birçoğu tespit edilmiştir. Fakat bu-

ralardaki eserlerin katalog bilgilerine ulaşılamamıştır. Bunun sebebi de katalog çalışması düzeyinde henüz bir tasnifin yapılamamış olmasıdır. İslâm alemine yönelik savaşlarda olduğu gibi, 1992-1995 yılları arasındaki Bosna Savaşı'nda öncelikli hedeflerden birinin kütüphaneler, dolayısıyla buradaki Osmanlı – İslâm yadigarlarının ortadan kaldırılması olmuştur. Bu savaşla birlikte, kütüphanelerde bulunan birçok yazma eser yakılmış ve yok edilmiştir. Böylece Osmanlı Türkçesi ile yazılmış eserleri ortadan kaldırarak Osmanlı'nın Bosna'daki izleri silinmek istenmiştir. Büyük oranda başarılı da olunmuştur. Çünkü bu kitap ve belge soykırımı esnasında 155.000 nadır basma ve yazma eserden meydana gelen 1,5 milyon eserin çoğu yok edilmiştir²⁴. Buradaki Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'nde ise farklı devirlere tarihlenen, tek nüsha halinde 485 eser bulunmaktadır²⁵.

Savaş ve Terör Bahanesiyle Musul Kütüphanesi'nin Yok Edilmesi

Musul Kütüphanesi de 2015 Şubat ayında IŞİD örgütü tarafından tahrip edilmiştir. Basına yansıdığına göre Musul Kütüphanesi'nde bulunan 112 bin 709 el yazması ve kitaptan birçoğu kaybolmuştur. Zarar gören, yanan ve tahrip edilen eserler arasında kitaplar ve el yazmaları bulunmaktadır. Bu eserlerin bir bölümü UNESCO'nun nadir eserler listesinde kayıtlı son derece değerli eserlerdir. Kütüphanenin kayıtlı koleksiyonunda ise Osmanlı döneminden kalma kitaplar, nadir el yazmaları, Irak'ın 19. yüzyılın başında kurulan ilk matbaasında basılan eserler bulunmaktadır. IŞİD bunun dışında Irak'ta da birçok kütüphaneye zarar vermiştir²⁶.

(21) Ayşe Çavdar, "Bağdat'ta Yanan Kitaplar", Atlas Dergisi, <http://old.kesfetmekicinbak.com/kultur/others/00515/>, 5 .8 .2003.

(22) "Yangın değil kitap soykırımı", *Gerçek Hayat* 4 Ocak 2016.

(23) "Yangın değil kitap soykırımı", *Gerçek Hayat* 4 Ocak 2016.

(24) Andras Redlmayer, "Maziyi Silmek: Bosna-Hersek'teki Kütüphanelerin ve Arşivlerin Tahribi", *Türk Kütüphaneciliği*, C IX, S 3, Ankara 1995, s. 337-341; Lemi Akın, "Bosna-Hersek'teki Osmanlı Dönemi El Yazmalarının Durumu", *Turkish Studies*, 10/8 Spring 2015, s.340.

(25) Lemi Akın, a.g.m., s.340.

(26) "Yangın değil kitap soykırımı", *Gerçek Hayat* 4 Ocak 2016.

Sonuç

Tarih boyunca savaşlar, terör ...v.b. insan canına kast eden hadiseler sadece onlarca, yüzlerce, binlerce hatta milyonlarca insanın ölümü ve geride kalanların alt üst olan hayatları ile neticelenmemiştir. Savaşlarda veya terör hadiselerinde ölen ya da yaralanan insanların ortaya çıkarmış olduğu bütün eserleri hedef aldığı gibi, bu insanların atalarının nesiller boyunca üretmiş oldukları her şeyi hedef almıştır. Yukarıda sözünü ettiğimiz gibi en önemlisi de bu insanların gelecek nesillerinin hayatlarını etkileyecek şekilde kütüphane, kitap, arşiv... v.b. başta bütün medeniyet eserlerini ortadan kaldırmıştır. Kimliksiz, geleceksiz, köksüz toplumlara zemin hazırlamıştır. Bu durum büyük bir insanlık suçudur. Mutlak şekilde bu hareketleri yapanlar cezalandırılmalıdır. En azından bütün olup bitenlerin yazılması ve gelecek nesillere aktarılması hem bu değerleri yok edilen toplumlar hem de insanlık alemi için ilmî borcumuzdur.

Bibliyografya

Kitap ve Makaleler

Andras Redlmayer, "Maziye Silmek: Bosna-Hersek'teki Kütüphanelerin ve Arşivlerin Tahribi", *Türk Kütüphaneciliği*, C IX, S 3, Ankara 1995, s. 337-341.

Azmi Yüksel, "Endülüs'ten II. Bayezid'a Yazılan Anonim Bir Şiir", *Belleten*, LII/205, Aralık 1988.

Feridun Emecen, "Kuruluştan Küçük Kaynarca'ya", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, I, İstanbul IRCICA Yay, 1994.

Mehmet Özdemir, "Endülüs Müslümanlarına Osmanlı Yardımı", *Türkler*, 9, (Ed. H. C. Güzel, K.Çiçek, S. Koca), Ankara : Yeni Türkiye Yay, 2002.

Mehmet Özdemir, "Endülüs", *TDVİA*, 11, İstanbul, 1995, s.216.

Özhan Kapıcı "Şarkiyatçılar Ve Koleksiyoncular: XIX. Yüzyılda Rusya'da Şarkî El Yazması Kütüphanelerinin Teşekkülüne Dair Bazı Notlar", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 23, Güz 2015, s.209 -238.

Lemi Akın, "Bosna-Hersek'teki Osmanlı Dönemi El Yazmalarının Durumu", *Turkish Studies*, 10/8 Spring 2015.

Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları-1*, Ankara:Diyanet Yay, 1994.

Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, Ankara: TTK Yay,2011

Nermin Sinemoğlu, "Endülüs'te İslâm Sanatı", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul: Çağ Yay, 1988.

P.M. Holt , A.K.S. Lambton, B. Lewis, *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, III, İstanbul, 1989, s.136.

Philip K. Hitti, *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, (Çev. Salih Tuğ), İstanbul: Boğaziçi Yay, 1980, s.880.

Thomas B. Irving, "Kastilya", *TDVİA*, 25, İstanbul, 2002, s.1-2.

Uzunçarşılı, İ. H., *Osmanlı Tarihi*, Ankara: TTK Yay, 1988.

İnternet Kaynakları

Ayşe Çavdar, "Bağdat'ta Yanan Kitaplar", *Atlas Dergisi*, <http://old.kesfetmekicinbak.com/kultur/others/00515/>, 5 .8 .2003.

"Tarihsizleştirme Irak'ta Kültür Yağması", *Atlas Dergisi*, <http://old.kesfetmekicinbak.com/kultur/others/00515/> 31.7.2008.

"Yangın değil kitap soykırımı", <http://www.gercek hayat.com.tr/aktuel/yangin-degil-kitap-soykirimi/>